

اخلاق در ایران

■
مقصود فراستخواه

■
اخلاق در ایران
بین زمین
و آسمان

کاربرد نظریات علمی
در عاملیت اخلاقی ما

بنگاه ترجمه و نشر
کتاب پارسه

سرشناسه: فراستخواه، مقصود، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور: اخلاق در ایران؛ بین زمین و آسمان (کاربرد نظریات علمی در عاملیت اخلاقی ما) /
مقصود فراستخواه

مشخصات نشر: تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه ۱۴۰۱
مشخصات ظاهری: ۴۰۸ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۵۳-۸۸۲-۶

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه
موضوع: اخلاق ایرانی/ اخلاق -- فلسفه/ اخلاق اجتماعی -- ایران
رده‌بندی کنگره: BJ۱۴۲
رده‌بندی دیویی: ۱۷۰/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۸۹۳۱۳۳۷

■ اخلاق در ایران؛ بین زمین و آسمان

مقصود فراستخواه

آماده‌سازی و تولید: بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه

طراحی گرافیک: پرویز بیانی

نوبت و شمارگان: چاپ اول ۱۴۰۲، ۷۰۰ نسخه

همه حقوق چاپ و نشر برای بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه محفوظ است.
هرگونه اقتباس از این اثر، منوط به دریافت اجازه کتبی از ناشر است.

بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه

تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان شهدای ژاندارمری شرقی، پلاک ۷۴.
طبقه سوم، تلفن، ۶۶۴۷۷۴۰۵

@ketabeparseh

مقصود فراستخواه (۱۳۳۵)

تحصیلات دانشگاهی او در رشته‌های فلسفه، الهیات و برنامه‌ریزی توسعه آموزش عالی بوده است. فراستخواه از دهه ۱۳۷۰ تاکنون در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی همچون دانشگاه‌های تهران، علامه طباطبایی، الزهرا و شهید بهشتی تدریس کرده است.

دریافت جایزه ترویج علم، نشان دهخدا و جایزه مطالعات میان‌رشته‌ای (ازدهمین جشنواره بین‌المللی فارابی) بخشی از موفقیت‌های این پژوهشگر و جامعه‌شناس است.

از دیگر آثار او:

سرگذشت و سوانح دانشگاه در ایران، کنشگران مرزی، ذهن و همه چیز؛
طرح‌واره‌هایی برای زندگی، علوم انسانی و مسئله تأثیر اجتماعی، ما ایرانیان
(زمینه‌کاوی تاریخی و اجتماعی خلیفات ایرانی) و...

فهرست

- مقدمه (نعمت الله فاضلی) ۱۳
- درآمد: نظریه «ارجاع مستقیم» ۳۹
- جامعه کنونی ایران و نیاز به تکیه گاه‌های درونی معرفت و اخلاق ۳۹
- تنوع مباحث اخلاقی ۴۵
- چرا داستان‌های اخلاقی مهم‌اند؟ ۵۲
- مورد مثالی از اخلاق کاربردی؛ اخلاق رسانه ۵۵
- در گاه‌های ورود به ساحت اخلاق متنوع‌اند ۶۱
- یکپارچگی شناختی و هیجانی: نظریه انسجام قوی ۷۱
- تجربه هیجانی ۷۱
- پیشینه بحث‌ها درباره هیجان ۷۳
- هیجان‌ها حاوی کدهای اطلاعاتی هستند ۷۵
- هیجان‌ها رفتارهای آموخته شده هستند ۷۷
- هیجان بخش مهمی از تاریخ و فرهنگ و زبان و خرد ایرانی ۷۹

۸ ■ اخلاق در ایران؛ بین زمین و آسمان

- ۸۱..... اخلاق بشر هم عنصر شوقی دارد و هم عنصر شناختی
- ۸۲..... نظریه انسجام قوی چه می گوید؟
- ۸۶..... هیجانات، تأثرات، احساسات و حالات
- ۸۷..... دو جریان هیجانی و عقلانی در مغز
- ۸۹..... نظریه داماسیو
- ۹۰..... سطوح هیجانات و عواطف انسانی
- ۹۳..... پرورش احساسات مثبت
- ۹۵..... از هیجانات ابتدایی تا اخلاقیات اجتماعی
- ۹۷..... احساسات و روحیات به شکل اجتماعی ساخته می شود
- ۱۰۴..... راهکارهایی برای پرورش خودتنظیمی هیجانی
- ۱۰۹..... حساسیت و انگیزش اخلاقی: نظریه رست
- ۱۱۰..... حلقه اول: حساسیت اخلاقی
- ۱۱۳..... حلقه دوم: استدلال اخلاقی و قضاوت اخلاقی
- ۱۱۸..... حلقه سوم: انگیزش اخلاقی
- ۱۲۰..... حلقه چهارم: خوی و منش و مهارت و شهامت و پیگیری اخلاقی
- ۱۲۱..... باورها
- ۱۲۵..... ارزشها
- ۱۳۰..... هنجارهای درونی شده
- ۱۳۲..... برای اخلاق از فرد آغاز کنیم یا از جامعه
- ۱۳۷..... «التفات اخلاقی» چگونه به وجود می آید: نظریه رفتار برنامه ریزی شده
- ۱۳۷..... متغیرهای پایه در اخلاق
- ۱۴۰..... اخلاق معمولی در زندگی روزمره
- ۱۴۲..... اخلاق به مثابه راه حل مسئله های زندگی مان
- ۱۴۳..... مقایسه نظریه «تی بی بی» با نظریه رست
- ۱۴۴..... متغیرهای پیش بین در تولید التفات اخلاقی
- ۱۴۵..... اولین متغیر علی: باورها و نگرشها (باورخواستها)

فهرست ■ ۹

- دومین متغیر علی: هنجارهای اجتماعی جذب شده و درونی شده توسط فرد ۱۴۹
- سومین متغیر علی: حس کنترل شخصی و خودکارآمدی ۱۵۱
- مورد مثال: چرا مدارا و رواداری می‌کنیم یا نمی‌کنیم؟ ۱۵۳
- پرسش از چیستی ۱۵۳
- پرسش از چرایی ۱۵۴
- مؤلفه معرفت‌شناختی ۱۵۶
- مؤلفه روانشناختی ۱۵۷
- مؤلفه جامعه‌شناختی ۱۶۴
- پرسش چگونگی ۱۶۶
- زمانی برای دشواری اخلاق: نظریه بخت اخلاقی ۱۶۹
- بخت اخلاقی ۱۶۹
- زمانه و زمینه‌های ناهموار برای اخلاق ۱۶۹
- نظریه بخت اخلاقی چه می‌گوید؟ ۱۷۲
- امر واقعی علیه اخلاق ۱۷۵
- شاخص رضایت از زندگی ۱۷۶
- پنجره‌های شکسته ۱۷۸
- روندهای نامتجانس در ایران ۱۷۸
- ناهمسازی جهان زندگی ایرانی با ساختارهای رسمی ۱۸۱
- وضعیت آنومیک جامعه (اتم‌سفر فضای اجتماعی) ۱۸۲
- شرایط محیطی منتهی به خودمداری ۱۸۳
- ابهام در موقعیت‌های انتخاب برای فاعلان ۱۸۳
- ساختار توزیع قدرت مناسب ۱۸۴
- استدلال اخلاقی و شرایط امکان ۱۸۴
- برنامه قوی در اخلاق: نظریه شناختی و اجتماعی ۱۸۹
- غایت‌ها را گم کرده‌ایم؟ ۱۸۹
- عوامل مداخله‌ای ضروری برای زیست اخلاقی ۱۹۱

۱۰ ■ اخلاق در ایران؛ بین زمین و آسمان

- ۱۹۳..... برنامه متعارف اخلاق
- ۱۹۴..... برنامه متوسط اخلاق
- ۱۹۵..... برنامه قوی اخلاق و نیاز به کنشگر اخلاقی
- ۲۰۲..... گسیل انرژی‌های درونی به محیط بیرونی
- ۲۰۹..... تروما و اخلاق؛ معانی و اعمال اخلاقی چگونه ساخته می‌شوند
- ۲۰۹..... اخلاق همان‌طور ساخته می‌شود که ویران گشته است
- ۲۱۳..... اخلاق ایرانی در بین زمین و آسمان
- ۲۱۷..... اخلاق با کدهای فرهنگی و اجتماعی تعمیم یافته و نافذ ساخته می‌شود
- ۲۲۷..... نظریه انیاگرام: ترکیب‌های شخصیتی و تنوع تجربیات اخلاقی
- ۲۲۷..... سلوک و شخصیت اخلاقی
- ۲۲۹..... الگوی انیاگرام برای توضیح شخصیت آدمی
- ۲۳۱..... ساخته شدن اخلاق در ترکیبات شخصیتی مختلف
- ۲۳۴..... بهترین خودت باش و به خویشتن تعالی ببخش
- ۲۳۸..... مروری در ۹ تیپ انیاگرامی
- ۲۵۳..... ظرفیت‌های الگوی انیاگرام چیست؟
- ۲۵۸..... گردش دایره انیاگرامی
- ۲۶۵..... اخلاق صغیر و اخلاق کبیر: پدیدارشناسی لحظه اخلاقی
- ۲۶۵..... اخلاق، وضع وجودی، حالت ذهنی و عملکرد مغزی است
- ۲۶۷..... توجه و لحظه اخلاقی
- ۲۷۵..... اخلاق کبیر چیست؟
- ۲۷۸..... شواهدی از اخلاق کبیر
- ۲۸۳..... آنگاه که سیستم‌ها اخلاقی نیستند چه می‌توان کرد؟
- ۲۸۴..... به روایتی اخلاقی از خود نیاز داریم
- ۲۸۵..... اخلاق به مثابه کیفیت انسانی

- اخلاق از منظر نظریه نقد: تقریر فوکو از اخلاق مراقبت نفس و رهایی ۲۹۹
- نسخه‌های اخلاقی ۲۹۹
- اخلاق محتسبی ۳۰۰
- اخلاق قضاوتگری ۳۰۱
- اخلاق نصیحت ۳۰۴
- اخلاق ریاضت ۳۰۵
- اخلاق مراقبت ۳۰۶
- کمال پروژۀ نقد، اخلاق است ۳۰۷
- اخلاق به مثابه تکنیک نفس ۳۱۰
- تبارشناسی مراقبت نفس ۳۱۴
- مراقبهٔ نفس، به زیستِ قدرتِ متمرکز مشروعیت می‌بخشد ۳۱۵
- از مراقبت نفس تا انکار نفس ۳۱۸
- مراقبتِ نفسِ مدرن عقلانی ۳۲۲
- حق ذهنی و مسئولیت ۳۲۲
- از سوژه محوری مراقبهٔ نفسِ مدرن عقلانی تا چشم سرتاسر بین ۳۲۴
- خود همچون اثر هنری ۳۲۶
- خُسنی به اتفاق ملاحظت؛ خُصیصهٔ رویدادی اخلاق ۳۳۱
- هیبتوس؛ و نظریهٔ ساخت‌یابی تکوینی ۳۳۷
- معرفی فصل ۳۳۷
- آنگاه که ساختارهای عینی بیرونی با اخلاقی بودن ما همکاری نمی‌کنند ۳۳۹
- در ما امکان ساخت‌یابی مجدد ذهنی و بیداری اخلاقی هست ۳۴۳
- نظریهٔ بوردیو و مفهوم عادتواره ۳۴۸
- چگونه از ساخت‌یابی مجدد خویش مراقبت کنیم؟ ۳۵۰
- ادب نفس با ادب حق و ادب خلق تکمیل می‌شود ۳۵۹
- مدوس اُپرانندی اخلاق: راهبردها و تاکتیک‌هایی که برای زیستن انتخاب می‌کنیم... ۳۶۵
- مدوس اُپرانندی یعنی چه؟ ۳۶۵

۱۲ ■ اخلاق در ایران؛ بین زمین و آسمان

- ۳۶۷..... شیطان در جزئیات است
- ۳۶۸..... مسئله‌مندی بحث
- ۳۸۰..... مدوس پراندی چگونه تغییر پیدا می‌کند؟
- ۳۸۲..... حکمت جزئیات
- ۳۸۶..... راهبردها و تاکتیک‌های اجرایی زندگی مان
- ۴۰۰..... شاخص کیفیت اخلاقی جامعه

مقدمه

«در جهان مدرن... ما ممکن است ندای اخلاق را بشنویم، اما نمی‌دانیم چرا باید اطاعت کنیم»
(پل ۱۳۸:۱۹۷)

از جمله افرادی هستم که توفیق خواندن این کتاب قبل از انتشار آن نصیب شده و مهم‌تر از آن نویسنده اندیشمند آن این افتخار را داده‌اند تا درباره‌ی این اثر ارزشمند بنویسم و در اینجا در پیشخوان کتاب آن را تقدیم شما کنم. از آنجا که در زمینه‌ی اخلاق، صلاحیت علمی و عملی لازم را ندارم، صرفاً از منظر خواننده‌ی دانشگاهی ملاحظاتی را درباره‌ی این کتاب و شیوه‌ی خوانش از آن را بیان می‌کنم. امیدوارم این ملاحظات به خوانندگان دیگر نیز کمک کند. باور دارم این کتاب مانند دیگر آثار فراستخواه اثرگذار می‌شود و توجه جامعه‌ی کتابخوان را به خود جلب می‌کند، زیرا محتوای غنی و نثر گیرا و جذابی دارد و پرسش‌بهنگامی را در برابر ما قرار می‌دهد و نکات مهم و جدی هم درباره‌ی

اخلاق و هم دربارهٔ جامعهٔ امروز ما دارد؛ و مهم‌تر اینکه می‌تواند الهام‌بخش و انگیزه‌دهندهٔ افراد برای ایجاد تحول در زیست اخلاقی‌شان باشد. همچنین اثر خواندنی برای همه است. نثر ساده، دلنشین، محتوایی سرشار، کاربردی، با تکیه بر نظریه‌ها و مفاهیم علمی و لحنی اثرگذار که هر کس با هر میزان از دانش می‌تواند خود را مخاطب جدی آن بیابد و از خواندن این کتاب پیام‌آموزد و لذت ببرد.

اثر حاضر کتابی در زمینهٔ اخلاق و مسئلهٔ اخلاق در بستر گفتمان‌های امروز ایران است که در نخستین دههٔ ۱۴۰۰ و مطلع قرن پانزدهم شمسی منتشر می‌شود، سده‌ای با انبوه تحولات ساختاری اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در ایران سپری شد و اکنون سده‌ای جدید با انبوهی از بیم‌ها و امیدها آغاز می‌شود. در سدهٔ سیزدهم و چهاردهم «تربیت ملت و تنظیم دولت»^۱ از آرمان‌های بزرگ روشنگران و روشنفکران ایران بود، آرمانی که همچنان به گواه این کتاب و متون و کتاب‌های پرشمار دیگر پابرجاست. نوشته‌ها و تلاش‌های فکری و عملی نخبگان دوره‌های قاجار و پهلوی همه نشان‌دهندهٔ این است که در این دوره‌ها جنبش فکری و حساسیت اخلاقی گسترده‌ای برای تربیت ملت وجود داشت. شرح این داستان بیرون از حوصلهٔ این نوشتار است اما برای نشان دادن این حساسیت به نمونه‌ای اشاره و بسنده می‌کنم. ذکاءالملک فروغی دربارهٔ اهمیت و ضرورت تربیت ملت می‌نویسد:

«افراد مردم ایران مطلقاً» یک منظور و مطلوب دارند و آن پول است و برای تحصیل پول از هر طبقه و جماعت و صنف باشند گذشته از دزدی و مسخرگی و هیزی فقط

۱. ایدهٔ تربیت ملت و تنظیم دولت ایده‌ای بود که بسیاری از رهبران فکری و سیاسی ایران در دورهٔ مشروطیت و پهلوی اول مطرح می‌کردند. شاید بارزترین آن‌ها محمدعلی فروغی ذکاءالملک بود.

یک راه پیش گرفته‌اند که به اسامی مختلف آنتریگ بازی و حقه بازی و تملق و هوجی گری و شارلاتانی و... خوانده می‌شود و اسم جامع آن بی‌حقیقتی است و از این جهت است که ایرانی‌ها هیچ وقت با هم اتحاد و اتفاق نمی‌کنند و شما که از اوضاع گذشته و حال دنیا خبر دارید می‌دانید که هیچ وقت بی‌حقیقتی و نفاق هیچ قومی را به جایی نرسانده و هر وقت هر ملتی به مقامی رسیده امری معنوی را در نظر داشته و حقیقت طلبی و فداکاری و همت و غیرت و شهامت او را به حرکت آورده و به اتفاق و اتحاد مطلوب خویش را حاصل کرده است (فروغی ۱۳۷۸: ۶۹-۶۹).^۱

اینکه داور فروغی درباره ملت ایران چقدر و اقع‌بینانه است یا نیست، موضوع سخنم در اینجا نیست اما این ارزیابی نشان می‌دهد که از همان آغاز تحولات ساختاری تجدد تا چه اندازه نخبگان فکری و سیاسی ایران به مقوله اخلاق و تربیت ملت توجه و حساسیت داشتند و از آرمان‌های بزرگ بود. فضیلت بشر تلاشی است برای تحقق این آرمان و در ادامه همان سنت روشنگری و روشنفکری اما با زبان و گفتمان دانشگاهی و علمی. فضیلت بشر می‌خواهد با زبان قرن بیست و یکم و سده پانزدهم در فرایند گفتگوی جمعی در زمینه «تربیت ملت» مشارکت کند. فضیلت بشر تلاشی است علمی و نظری تا ما را متقاعد سازد که از نظر علمی می‌توان زیست اخلاقی داشت و از این راه می‌توان جامعه را نیز ساخت.

کتاب حاضر اگرچه مجموعه‌ای از نظریات درباره اخلاق را معرفی و تحلیل می‌کند، اما در تمام بخش‌های آن مسئله اخلاق در ایران امروز به‌طور صریح یا ضمنی قرار دارد. فراستخواه با همان لحن فروغی برای ما در این کتاب می‌نویسد:

روزگاری در جامعه ایرانی هنوز «اخلاق» به «آداب» فرو کاسته نشده بود. فضیلت،

۱. این نقل قول از مقاله زیر است: غنی، مهدی. تربیت ملت به یاری قدرت. مجله آنلاین ویستا.

بسیار بسی وسیع‌تر از نزاکت بود. امروزه روز، گاهی اخلاق به مناسک صوری و به آداب‌دانی مجلسی تحویل می‌شود و حتی تا حد «تعارفات دم‌دری» تنزل می‌یابد. آدم اخلاقی اکنون در رستوران شهرهای بزرگ ما، اسکناس تمیزی به محترم‌مانه‌ترین شکل به گارسون می‌دهد، هرچند برایش چندان مهم نیز نباشد که گرسنگان ایران و جهان چه می‌کنند. در پشت چهره‌های مؤدب و حرمت‌داری‌های ظاهری، چه بسا «بی‌غمی از محنت دیگران» خود را از چشم‌ها پنهان می‌کند. اما روزگاری بود که اخلاق به‌معنای دغدغه حقوق انسان‌ها و غمخواری بشر و همدردی اجتماعی بود. اخلاق عبارت بود از عدالت، سخاوت، انصاف، شفقت، دیگر دوستی، شجاعت، حق‌گویی و مقاومت بر سر شرف و شأن انسانی. ما به روایت‌های اخلاق نیاز داریم. نسل‌هایی سرشار در گذشته، توانستند روایت‌هایی جذاب و مؤثر از تجربه‌های زیسته اخلاقی بسازند. اما آیا نسل‌های کنونی نیز به ساختن روایت‌های گرم تازه‌ای قادر خواهند شد یا جامعه ما به تنگدستی داستانی دچار خواهد گشت؟

کتاب می‌خواهد ما را با این مسئله عمیقاً درگیر کند اما نه صرفاً برای شناختن و فهمیدن آن، بلکه برای گشودن راه‌های تازه‌ای برای ساختن جهانی اخلاقی‌تر. فضیلت بشر برای انسان ایرانی امروز نوشته شده است. هر کس در هر رشته با هر دانشی می‌تواند کتاب را بخواند و با تمام یا اغلب ایده‌های آن همدلانه بیندیشد.

گمان می‌کنم برای آغاز فهمیدن و خواندن این کتاب لازم است بستر گفتمانی را بشناسیم که کتاب در آن نوشته شده است. این اثر را می‌توان از دو منظر در بستر فعالیت‌های فکری و اندیشه‌ای فراستخواه و گفتمان‌های ایران معاصر و ایران امروز قرار داد. یکی از منظر «گفتمان اخلاق»؛ و دیگری از منظر «گفتمان علوم انسانی». در اینجا از مفهوم گفتمان^۱ استفاده می‌کنم، زیرا بحث اخلاق در ایران معاصر را پاره‌ای از روابط قدرت می‌دانم. گفتمان

در اینجا شیوه سخن گفتن جامعه درباره موضوعات معین است، شیوه‌ای که موضوعات را با تنش‌ها و چالش‌های قدرت اجتماعی و سیاسی درهم تنیده می‌بیند و بازنما می‌کند. از این دیدگاه حتی بحث اخلاق هم مصون و معصوم از آلودگی‌های قدرت نیست. بحشم را با گفتمان اخلاق آغاز می‌کنم. از طریق بسترمندسازی^۱ اثر حاضر در گفتمان اخلاق در ایران معاصر می‌خواهم نشان دهم که چرا و چگونه این کتاب با یکی از مسئله‌های بزرگ ایران امروز یعنی «مسئله اخلاق» پیوند می‌خورد و محتوا و زبان این کتاب را فراتر از توصیه‌های اخلاقی قرار می‌دهد.

در بخش دوم کتاب را در بستر «گفتمان علوم انسانی» قرار می‌دهم. این روایت مأخوذ از اندیشه فراستخواه است. اثر همان اندازه که برای فهم مسئله اخلاق در ایران معاصر سودمند است، برای فهم مسئله علوم انسانی نیز سودمند است. منظورم از گفتمان علوم انسانی شیوه‌ای است که در دهه‌های اخیر این علوم در گفتمان سیاسی و مسلط ایران فهم و بازنما شده است، شیوه‌ای که تلاش کرده است از علوم انسانی به عنوان دانش‌های غربی و بیگانه، اخلاق‌زدایی کند. فراستخواه در هر دو زمینه یعنی اخلاق و علوم انسانی از بالاترین سطح شایستگی و دانش برخوردار است و مجموعه پرشمار و اثرگذاری از فعالیت‌ها، نوشتارها و گفتارها در این زمینه خلق و ارائه کرده است.

کتاب از دو منظر با فهم مدرن از مسئله اخلاق سروکار دارد. نخست اینکه نظریات و مفاهیم و رویکردهای بیان شده در این کتاب عموماً محصول علوم انسانی مدرن و «دانایی مدرن» است. در این باره در بخش دوم صحبت خواهم کرد. اما نکته مهم‌تر این است که «مسئله اخلاق» و «مسئله مندشدن»^۲ آن در جوامع معاصر و امروزی از جمله ایران نتیجه ساز و کارها و تحولات

مدرن و امروزی شدن جوامع است. در کتاب زندگی سراسر فهم مسئله است (۱۳۹۹) چگونگی صورت‌بندی و شکل‌گیری مسئله‌های فرهنگی را توضیح داده‌ام. مسئله‌های فرهنگی از نظر هستی‌شناسی^۱ در فرایندهای تحولات ساختاری جامعه شکل می‌گیرند و از منظر معرفت‌شناسی^۲، محققان و اندیشمندان این مسئله را با زبان علم صورت‌بندی و روایت و تحلیل می‌کنند و به مسئله‌ها زبان می‌بخشند و امکان گفتگوی جدی و خلاق درباره آن‌ها را فراهم می‌سازند. اثر حاضر به این معنا بخشی از مسئله شدن اخلاق در ایران معاصر است. در بستر این فضای مسئله‌مند شدن اخلاق خلق شده است و در جای‌جای کتاب می‌توان روایت‌ها و اشاره‌های پرشمار این موقعیت مسئله‌مند را مشاهده کرد. از این‌رو برای فهم لایه‌های عمیق‌تر نظریاتی که در این کتاب برای زیست اخلاقی بیان شده است ناگزیر، نیازمند آگاهی به این موقعیت مسئله‌مند هستیم.

اخلاق برای انسان و از جمله انسان و جامعه ایران آن‌قدر اهمیت دارد که به سختی می‌توان درباره آن مبالغه کرد. هر قدر در این زمینه بگویم همچنان کم گفته‌ایم. اخلاق از مسئله‌های بزرگ در ایران معاصر است. همان‌طور که در مقدمه بیان کردم از همان سرآغازهای تحول جامعه ایران به سوی تجدد و امروزی شدن در سده سیزدهم هجری یعنی در دوره قاجار تا امروز، مهم‌ترین درگیری‌های جامعه و انسان ایرانی، درگیری در زمینه ارزش‌ها و اخلاق بود. هر چه ایران با جهان معاصر درگیرتر و در آن سهم‌تر می‌شد، تحولات ساختاری باعث دگرگونی در ارزش‌ها و اخلاق فردی و اجتماعی می‌گردید. در مواجهه با این وضعیت در ایران مانند بسیاری جوامع دیگر دو رهیافت شکل گرفت. یکی رهیافتی که عموماً با مفهوم «غربزدگی» جلال

1. ontology

2. epistemology

آل احمد شناخته می‌شود؛ و دیگری با مفهوم تجدد. از منظر گفتمان غربزدگی، جامعه و انسان ایرانی در مواجهه با مدرنیته، اصالت و هویت خود را از دست داده و از خودبیگانه شده است و هرهری مذهبی و لابی‌گری جای اخلاق را گرفته است. این دیدگاه به‌ویژه بعد از انقلاب سال ۱۳۵۷ پاره‌ای از گفتمان رسمی حکومت شد. از این‌رو برای همگان مبانی و الفبای آن شناخته شده است. اما رهیافت دوم ادغام ایران در جهان معاصر و فرهنگ آن را می‌پذیرد و به آن خوشامد می‌گوید. صرفاً برای نمونه در اینجا روایت محسن ثلاثی را از جهان ایرانی و ایران جهانی: تحلیل رویکرد جهانگرایانه (۱۳۸۰) بیان می‌کنم. ثلاثی در مقدمه کتاب می‌نویسد:

شواهد تاریخی و مشاهده‌های عینی نشان می‌دهد که در رفتار فرهنگی ایرانیان رویکردی جهانگرایانه هست که باعث شده آمادگی پذیرش و جذب فرهنگ‌های دیگر و رابطه متقابل اثرگذاری و تأثیرپذیری با دیگر قومیت‌ها را داشته باشند، اقوام و فرهنگ‌های دیگر را با خود بیگانه نشمارند و به‌جای دفع و رد آن‌ها و سر در لاک خود فرو بردن به همدلی و سازگاری با آنان گرایش داشته باشند. دوری‌گزینی از جهان بزرگ و ستیز با آن خصلت ذاتی و همیشگی فرهنگ ایرانی نبوده است.

ثلاثی برای نشان دادن این ادعا کتاب جهان ایرانی و ایران جهانی را نوشته است تا «با استناد به واقعیتهای فراوان مشهود در تاریخ ایران مبسوط و مستدل شود و در این زمینه شواهد موجود در زبان ایرانیان، دین‌های اقوام ایرانی در طول تاریخ، ساختار سیاسی جوامع ایرانی، ادبیات و به‌ویژه شعر فارسی، هنرهای ظریفه و معماری بررسی و تحلیل شده‌اند و رگه‌های جهان‌گرا و جهان‌پذیر نیرومند این فرهنگ نشان داده شده است».

فارغ از مناقشات بر اثر کیفیت مواجهه ایران با دنیای مدرن، و واقعیت این است که مدرنیته حتی در خاستگاه‌های اولیه خود نیز با مسئله اخلاق روبروست. دنیای مدرن و مدرنیته و آرمان‌های عصر روشنگری همراه با